

De keuze van Piet Borst

Eva van den Broek

De Academische Boekengids 54, januari 2006, pp. 18-19.

In ieder nummer van *De Academische Boekengids* vertelt een wetenschapper over de boeken die een inspiratie vormden in leven, opleiding of onderzoek.

Piet Borst (1934), geheel in het wit gekleed met een naamplaatje dat ondersteboven zit, scheurt zich met moeite los uit een discussie met promovendi op de gang. Hij is emeritus hoogleraar klinische biochemie en voormalig directeur van het Nederlands Kanker Instituut, waar hij nu zijn eigen onderzoeksgroep leidt. In zijn werkkamer ligt een koffer gevuld met boeken.

De *Propria Cures*-redactie en mijn leraar Nederlands hebben me gevormd. Hij heeft ons alle dichtbundels van de Vijftigers voorgelezen: Vinkenoog, Lodeizen en daarnaast het werk van Bordewijk. Dat was een sterke basis voor mijn belangstelling voor literatuur, hoewel belletrie bij mij geen dominante rol speelde. Zonder die invloed was ik nooit in de PC-redactie terechtgekomen. Ik kwam erin rond 1955. De redactie bestond toen uit mensen als **Renate Rubinstein**, Aad Nuis, Joop Goudsblom en Jan Eijkelboom. Het was een maatschappelijk invloedrijke periode van *Propria Cures*: er werden zelfs Kamervragen over ons gesteld, mensen waren verontwaardigd over onze kruistocht tegen christenen en over onze kritiek op het Indonesiëbeleid van Nederland. Achteraf bleek dat we het bij het juiste eind hadden. Nu zou niemand meer aanstoot nemen aan die artikelen.

Rubinstein was de bindende sociale kracht. Ze was een goede journaliste en een fantastisch mens. Haar belangstelling en enthousiasme straalden door in haar stukken, die ook stilistisch uitzonderlijk goed waren. Nu is er weer belangstelling voor sommige van haar bundels: *Jood in Arabië*, *Goi in Israël* wordt weer uitgegeven. Haar boeken en artikelen zijn volstrekt niet gedateerd. Ik heb een plank vol boeken van Renate, maar die pasten niet allemaal in het koffertje.

Het enige wat ik verder heb meegenomen uit de tijd dat ik in de redactie zat, is een dichtbundel van **Jan Emmens**, *Kunst- en vliegwerk*. Emmens was een essayist die zich in de academische wereld ophield. Hij was hoogleraar kunstgeschiedenis in Utrecht en vaak depressief. Zijn blik op de wereld was erg afstandelijk, in zekere zin was hij echt een intellectuele dichter. Ik citeer hem wel eens in een column of voordracht. Dit gedicht, 'Kind in de tuin', is kenmerkend voor Jan Emmens: het is mooi geformuleerd, maar heel sober en prozaïsch.

[...]

*Ik wist immers vooruit dat zij mij niet zouden begrijpen:
in boomstronken zocht ik niet naar kabouters die
ik veinsde daar te zoeken, maar op dit argument
hielden zij op met knuffelen en knijpen
en lieten mij begaan.*

*Zij lieten mij begaan, goddank, want dan begon het pas:
'k zocht in geen boomstronk ooit naar een kabouter,
maar keek gewoon naar wat er werkelijk was.*

Ik ben niet erg getalenteerd als schrijver, helaas, dat is mijn grote verdriet. Niets gaat vanzelf bij mij. Ik heb het schrijven moeizaam geleerd. Als er soms een geslaagde column tussen zit die ook stilistisch door de beugel kan, komt dat doordat ik goede Nederlandse essayisten met grote aandacht heb gelezen, zoals Hugo Brandt Corstius, Karel van het Reve en Rudy Kousbroek.

Niemand kan schrijven zoals Hugo Brandt Corstius. De originaliteit en manier waarop hij naar dingen kijkt, vind ik bijna griezelig. Hugo leest en volgt alles en hij vergeet niets, dus ik zal me voorzichtig uitdrukken: ik heb een enorme bewondering voor hem, maar de manier waarop hij naar de wereld kijkt is vrij abnormaal. Zijn originaliteit grenst soms aan pathologie. Die combinatie van een uitzonderlijke manier van waarnemen met een uitzonderlijk verstand bepaalt het succes van zijn werk.

Een andere bijzondere denker is **Vladimir Bukovsky**, een Russische dissident. De titel van zijn autobiografie, *To Build a Castle*, verwijst naar de twaalf jaar die Bukovsky in een goelag heeft doorgebracht. Hij schrijft dat hij tijdens de ondervragingen en in de straffcellen in gedachten een kasteel bouwde. Dat heeft zijn leven gered. Wat mij opviel aan Bukovsky en wat ik zo in hem bewonder, was niet zozeer dat hij wist te overleven door zich in zichzelf te keren, maar juist dat hij met een ongekennde vitaliteit het systeem aanviel. Hij wist haarscherp de zwakke plekken van het bureaucratische systeem te vinden. Als een gevangene een klacht indiende, ontdekte hij, waren de ambtenaren verplicht die te administreren. Daarop liet Bukovsky alle gevangenen dagelijks klachten indienen, waardoor het ambtelijk apparaat van het kamp doldraaide. Doordat het kamp een slechte reputatie kreeg, kwam het bovendien onderaan in de statistieken terecht. Bukovsky bleef onvervaard op zijn rechten staan en ging

het systeem met zijn eigen wapens te lijf. Dat beschrijft hij op een buitengewoon geestige manier.

Als ik een expliciete keuze voor een essaybundel moet maken, noem ik deze versleten uitgave van *A Collection of Essays* van **George Orwell**. Naar mijn smaak zijn Orwells essays beter dan zijn romans, die hij schreef om een breder publiek te bereiken. Als je deze verzameling leest, lijkt het alsof hij zijn teksten zo wegschreef, maar in werkelijkheid liet hij geen zin in zijn oorspronkelijke vorm staan. Dat geldt althans voor zijn roman *1984*, waarvan het manuscript als facsimile is verschenen. Eens in de vier jaar, de doorlooptijd van een medisch laboratorium, geef ik al mijn medewerkers een kopie van 'Politics and the English Language', een van de essays uit dit boek. Aan de hand van voorbeelden laat Orwell zien hoe taalgebruik, slécht taalgebruik, de bedoelingen van mensen kan verhullen en soms zelfs fascistoïde neigingen kan goedpraten. Orwell geeft een aantal voorbeelden van zinnen die zo geformuleerd zijn dat het nog wel aardig klinkt, maar als je ze vertaalt naar normaal Engels staat er iets vreselijks. Hij toont bij voortduring het gebruik van versleten beelden en metaforen die niet lopen. Ik ken geen beter handboek voor schrijvers. Maar ook de andere essays zijn prachtig: dat over Gandhi begint met de zin 'Saints should always be judged guilty until they are proved innocent.' Een fantastische eerste zin, mooi, maar vooral ook heel precies geformuleerd.

'IK BEN RECHT IN DE LEER WAT DE EVOLUTIETHEORIE BETREFT EN VIND HET DAAROM ONJUIST DAT DE VU OVER INTELLIGENT DESIGN EEN DEBAT ORGANISEERDE.'

Nederlandse essayisten zijn in vergelijking met hun buitenlandse collega's van een hoog niveau. In mijn vakgebied is *The Lives of a Cell* (1974) van Lewis Thomas erg beroemd. Thomas heeft een genre op gang gebracht van korte stukken met boeiende beschrijvingen van medisch-biologische thema's. Maar het boek *Broeder Ezel* van **A.J. Dunning** vind ik beter. Dunning was mijn voorganger als columnist in *NRC Handelsblad* en een veel begaafder schrijver dan ik. Dat is geen bescheidenheid, hij heeft een ongelofelijk verbaal en stilistisch talent. Hij schreef ook over biologische en medische aangelegenheden, maar veel mooier dan ik. Dat bergt het risico van moischrijverij in zich. Dat zou mij nooit overkomen; ik moet ervoor vechten om een gedachte in redelijke zinnen te passen, maar bij Dunning lopen een enkele keer de zinnen zo mooi dat de inhoud erbij dreigt in te schieten. Toch vind ik dit een schitterend boekje en ben ik jaloers op zijn talent.

Natuurlijk lees ik veel van vakgenoten met een vaardige pen. *The Double Helix* van James Watson is bijvoorbeeld goed geschreven en brengt het wetenschappelijk bedrijf dichtbij. Toch wil ik liever **Richard Dawkins** noemen. Die schreef een groot aantal boeken, invloedrijk zowel binnen de biologie als in de maatschappij. *The Ancestor's Tale* is zijn nieuwste geschrift. De ondertitel is *A Pilgrimage to the Dawn of Life*: hij begint bij de mens en werkt terug tot de micro-organismen van vier miljard jaar geleden. Dat is een ambitieuze en originele aanpak. In de biologie is het een ongeschreven regel om te beginnen bij de oersoep en vervolgens naar de apen toe te werken. Dawkins heeft het andersom aangepakt en de complete historie omgekeerd chronologisch weergegeven. Ik vind het boeiend dat iemand een in wezen zo saai taxonomisch onderwerp, want het is opgeleukte taxonomie, zo aansprekend en compleet kan beschrijven. In een vorige publicatie heb ik nog wel eens een foutje gevonden, maar in dit boek geen één. Dawkins is een briljant schrijver die goed weet waar hij het over heeft.

Toen ik eens uitgenodigd werd om te spreken voor de lezers van een gereformeerd dagblad, raadde ik na afloop mensen aan om *The Ancestor's Tale* aan te schaffen. Sinds anderhalf jaar speelt de discussie over Intelligent Design - religie in een wetenschappelijk jasje - en ik denk dat veel mensen iets kunnen leren van dit boek. Niettemin vind ik de steile christenen aardige en fatsoenlijke mensen. Als ik een lezing houd voor een publiek dat bestaat uit alternatieve geneeskundigen word ik mishandeld, in overdachtelijke zin. De gereformeerden daarentegen doen wel hun best om mij, de tegenstander, van mijn ongelijk te overtuigen, maar ze geven me ook applaus als ik met een raak argument in de roos schiet.

'HET UNIEKE VAN AMERIKA IS DAT MENSEN ALS STEPHEN JAY GOULD EN DIAMOND NIET IN EEN ACADEMISCH KEURSLIJF GESNOERD WORDEN MAAR EEN APARTE LEERSTOEL KRIJGEN, ZODAT ZE TIJD HEBBEN OM TE DOEN WAT ZE BELANGRIJK VINDEN.'

Het interessante is dat die mensen serieuze pogingen doen om hun geloof en de hedendaagse maatschappij met elkaar in overeenstemming te brengen. Dat is begonnen na de Tweede Wereldoorlog met Jan Lever, hoogleraar biologie aan de Vrije Universiteit, die de achterban van de VU is afgegaan, tot in Putten toe, om uit te leggen dat de evolutietheorie juist is en de Bijbel een metafoor. Maar ook buiten de biologiefaculteit bestaat er op de VU interesse voor Intelligent Design. Ik ben recht in de leer wat die evolutietheorie betreft en vind het daarom onjuist dat de VU daarover een debat organiseerde. Ook Dawkins heeft zich uitgesproken tegen zulke debatten in Harvard. Ook al wordt Intelligent Design in zo'n debat met de grond gelijk gemaakt, toch heeft de universiteit het dan wel belangrijk genoeg gevonden om erover te debatteren. Daar maken de voorstanders van ID misbruik van en dat staat mij tegen.

The Rise and Fall of the Third Chimpanzee vind ik veruit **Jared Diamonds** beste boek, ook al heeft hij voor zijn andere boeken de Pulitzerprijs gekregen. De 'derde chimpansee' is natuurlijk, naast de chimpansee en de bonobo, de mens. Diamond beschrijft hoe de menselijke soort geëvolueerd is tot wat

we nu zijn en wat de consequenties kunnen zijn van de bevolkingsgroei die we hebben doorgemaakt in combinatie met onze mogelijkheden tot zelfvernietiging.

Het unieke van Amerika is dat mensen als Stephen Jay Gould en Diamond niet in een academisch keurslijf gesnoerd worden maar een aparte leerstoel krijgen, zodat ze tijd hebben om te doen wat ze belangrijk vinden. Iemand met het intellect en de belangstelling van Jared Diamond wordt daardoor in staat gesteld uitzonderlijke boeken te produceren. Uiteraard vind ik dat het schrijven voor een algemeen publiek een ongelofelijk belangrijke taak is voor wetenschappers. Wetenschap is de grote culturele verworvenheid van de laatste honderd jaar, dus we zijn verplicht om uit te leggen wat we met gemeenschapsgeld te weten zijn gekomen. Iedere wetenschapper die het kan, behoort dat te doen. Ik heb diepe bewondering voor de vasthoudendheid van mensen als Diamond om niet alleen van tijd tot tijd een columnpje te schrijven, maar ook samenhangende boeken. Wetenschap is autokatalytisch en biochemie bedrijven levert altijd iets op: iedereen die niet op zijn achterhoofd is gevallen, vindt iets nieuws. De proeven rollen binnen en genereren nieuwe ideeën. Maar het vereist veel creativiteit en het soort concentratie dat ik niet zou opbrengen om zo'n boek te schrijven als dat van Diamond.

'VERTELLINGEN ZIJN NIET ZO AAN MIJ BESTEED. DE WERELD OP ZICHZELF VIND IK FANTASTISCH GENOEG.'

Veel wetenschappers gaan na hun zestigste naar de Verenigde Staten, omdat ze in Nederland niet aan de slag kunnen blijven. Zolang ik presteer, mag ik mijn lab houden en promovendi en postdocs begeleiden. Ik ben heel erg Nederlands. Ik voel me hier thuis omdat ik ben opgevoed met het idee van solidariteit en sociale netwerken. Als ik in de Verenigde Staten mensen zie die zich uit de naad werken en bang zijn ontslagen te worden, raak ik zenuwachtig. Met alle noodzaak om ons sociale vangnet betaalbaar te houden, vind ik het prettig om in een land te wonen waar mensen niet van de honger omkomen. Bovendien heeft Nederland bij uitstek de zegen van de democratisering meegekregen. Tijdens de jaren zestig zijn mensen hier echt doordrongen van het gelijkheidsideaal. Mijn afdeling werd toen wel 'de rode afdeling' genoemd, omdat ik (slimme!) promovendi had aangenomen die nogal linkse ideeën hadden. Ik heb zelfs een aantal jaren met het 'one man, one vote' principe moeten werken - daarvan heb ik veel geleerd over politieke manipulatie. Als ik een monografie zou schrijven, zou het onderwerp de universitaire democratisering zijn.

Meestal blijf ik in mijn columns dicht bij huis. Mijn goede vriend Ronald Plasterk, die briljanter is dan ik, heeft een enorme actieradius. Hij zou geknipt zijn voor een baan als minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Er zijn weinig mensen die over zo'n breed gebied zulke verstandige dingen kunnen zeggen. Ik schrijf liever over biologie en geneeskunde. Ik houd ervan essays te lezen die dicht bij de wereld staan. Vertellingen zijn niet zo aan mij besteed. De wereld op zichzelf vind ik fantastisch genoeg.

Piet Borst is emeritus hoogleraar klinische biochemie en was wetenschappelijk directeur en directievoorzitter van het Nederlands Kanker Instituut/Antoni van Leeuwenhoek Ziekenhuis. Hij is o.a. buitenlands lid van de Britse Royal Society en van de Amerikaanse National Academy of Sciences en schrijft columns voor de wetenschapsbijlage van het NRC. Zijn columns zijn gebundeld in *De vioolspelende koe en andere muizenissen; essays over kanker, evolutie en de menselijke natuur* (Bert Bakker, 1999).

De keuze van:

Broeder Ezel. Beschouwingen over het onvermogen in de geneeskunde
door **A.J. Dunning**
Amsterdam: Aula 2002., € 3,90

Gedichten en aforismen
door **Jan A. Emmens**
Amsterdam: G.A. van Oorschot 1980., € 29,95

George Orwell - A Collection of Essays
New York: Harcourt 1970., € 14,50

Jood in Arabië, Goi in Israël. Over Israël en de Arabieren
door **Renate Rubinstein**
Amsterdam: Meulenhoff 1967.
€ 19,95

The Ancestor's Tale. A Pilgrimage to the Dawn of Life
door **Richard Dawkins**
Londen: Weidenfeld and Nicolson, 2004., € 26,95

The Rise and Fall of the Third Chimpanzee - How Our Animal Heritage Affects the Way We Live

door **Jared Diamond**

Londen: Vintage 1991., € 19,95

To Build a Castle. My Life as a Dissenter

door **Vladimir Konstantinovitsch Bukovsky**

New York: Viking 1979.